

ימים של תורה

פרשת אחרי מות - קדושים

תשפ"ו

בפרק י"ט של ויקרא, התורה אומרת:

כו/ לא תאכלו, על-הדם; לא תנחשו, ולא תעוננו

ועל כך מסביר השפתי כהן, שהעבירות שאנו עוברים נותנות ראייה לשטן וממלאות אותו עיניים. וזהו אחד הסודות בדברי חכמינו: **דע מה למעלה ממך: עין רואה, ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים.** העין שעליה מדברת המשנה רומזת לשטן, שאצלו אנו פותחים עין נוספת בכל פעם שאנו חוטאים. כפי שמבאר הרב, אנו חושבים לעיתים שאנו חוטאים מבלי שאיש יראה אותנו; אולם בשעת הסתלקות מן העולם, מלאך המוות מתגלה אלינו כשהוא מכוסה עיניים, כנגד כל העבירות שעשינו. וזהו סוד הפסוק שהובא, שמטרתו להימנע מלתת עיניים לכוחות הרע.

האריז"ל מגלה בעניין זה שמלאך המוות מחזיק ב-613 עיניים, כנגד 613 המצוות השייכות לקדושה.

השפתי כהן מנתח את פסוקנו ביחס למלאך הרע. כדי להבין את דבריו, עלינו להקדים את דברי **הגמרא**: **אמרו עליו על מלאך המות, שכולו מלא עינים, בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו, וחרבו שלופה בידו, וטיפה של מרה תלויה בו, פיון שחולה רואה אותו מזדעזע ופותח פיו, וזורקה לתוך פיו, ממנה מת, ממנה מסריח, ממנה פניו מוריקות**

החכמים מעלים סתירה גלויה בתיאור שמציגה **הגמרא**. השטן מתואר כמלא עיניים, ואף על פי כן הוא עיוור בטבעו, כפי שרומזות שלוש האותיות הראשונות של שמו "סמא".

¹ מסכת עבודה זרה, דף כ ע"ב.

² פרקי אבות, פרק ב, משנה א.

³ ספר הליקוטים, משלי, סימן ז.

הראשון חדל מלהיות בן-אלמוות, שכן עתה המלאך יכול לראותו ולקטרג עליו.

אובדן כושר הראייה הזה מתאשר בשני אופנים. מצד אחד, בפסוק הבא המדגיש כי הם שמעו את קול ה', בעוד שעד עתה היו תופסים את כבוד ה'. אך יתרה מזו, יש להדגיש נקודה נוספת בדברי רבי מאיר, המדבר על "פְתָנוּת אור" שקדמו לפְתָנוּת עור שבהן הלביש ה' לאחר מכן את אדם וחווה. ההבדל בין שני המצבים מצטמצם לאות אחת: עיין שהחליפה א'. אין זה מקרי להבחין בפרדוקס: האור מסתלק, ו"עיין" מופיעה. כאשר אורו של אדם נעלם, עינו של הרע נפתחת ומתבססת. במקביל, פְתָנוּת עור מתלבשות על האדם, ובלא כל מקום למקרה, המילה עור נקראת גם עור.

לכן, מעתה אדם אינו יכול עוד להסתמך על ראייתו הפשוטה, ועליו להפעיל את שכלו כדי לתפוס את המציאות האמיתית מבלי להתבלבל מאשליות הרע.

עתה, כאשר לשטן יש עיניים, אנו מבינים שמופיעה בעולם מציאות חדשה הנקראת עין הרע. כפשוטו, יש לתרגם זאת כעיניו של הרע, שכן היא ביטוי לראייה שמלאך המוות נטל לעצמו. משום כך לימדו חכמינו: **רבי יהושע אומר: עין הרע, יצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם.** ניתן להבין אמירה זו כרמז למלאך הרע, שרכש עיניים מחמת העבירות שהוא גורם מתוך שנאה לבני ישראל.

דבר זה מאפשר להבין טוב יותר את משמעות סדר עבודת שעיר לעזאזל המתואר בפרשת אחרי מות, שבו נשלח שעיר לכוחות הרע כקרבן. **הפרקי דרבי אליעזר**, מסביר שמדובר במעשה של שוחד לשטן, כדי שלא יקטרג עלינו בשמים ביום הכיפורים. ולא זו בלבד שהדבר מועיל, אלא אף יותר מכך - לאחר מכן מלאך הרע משבח את עם ישראל ומלמד עליהם זכות.

הסבר זה מעורר תמיהה רבה מכל צדדיו. כיצד ניתן להעלות על הדעת הבאת קרבן לשטן? ועוד יותר, מה משמעות שוחד זה היכול להפוך את המקטרג לסנגור?

התשובה נובעת בחלקה מדברינו. כפי שביארנו, עיני מלאך המוות הן השתקפות של חטאינו. והנה התורה מתארת את השפעת השוחד:8

לא-תטה משפט, לא תכיר פנים; ולא-תקח שחד – פי השחד יעור עיני חכמים, ויסלף דברי צדיקים

בכל פעם שנעשית עבירה, האדם פוגם באחד מצינורות הקדושה, וזה מה שהוא רואה ביום מותו דרך עיני השטן. בכך מתברר סוד רגע היציאה מן העולם בהתאם לעבירות שנעשו.

נוצר קשר מהותי בין שני הלימודים הללו. מתברר שעיני הרע מקבילות למצוות שאנו עוברים עליהן. עבירות אלו פוגמות בקדושה שהיינו אמורים לקבל וסותמות את האור. מתוך כך אנו מבינים שמלאך המוות עיוור אף שיש לו עיניים: הוא יכול לפקוח אותן רק כאשר אנו מעניקים לו את ראייתנו. אזי ה"סמא" מתחיל לראות, בעוד שאנו מאבדים את ה"אור" שלנו והופכים לעור.

מכאן אנו מגיעים לדברי **הלב אריה**4, המתבונן בלשון הפסוק המתאר את פיתויה של חוה בשעת אכילת עץ הדעת:5

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל, וְכִי תֵאֵנָה-הוּא לְעֵינַיִם, וְנִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל, וַתִּקַּח מִפְּרִיו וַתֹּאכַל; וַתֵּתֶן גַּם-לְאִישָׁהּ עִמָּה, וַיֹּאכַל

המילים "**תֵּאֵנָה-הוּא לְעֵינַיִם**" אמורות לבטא תשוקה של העיניים. אבל עיון מדוקדק בפסוק מגלה לכאורה יתירות בלשון זו. שהרי כבר נאמר קודם לכן שהאישה ראתה כי טוב העץ למאכל, כלומר כבר נתפתתה במראהו; אם כן, מדוע חוזר הפסוק ומזכיר את תאוות העיניים?

משיב הרב, כי באכילת הפרי העניק הזוג הראשון עיניים לשטן. במקביל לכך, הם עצמם איבדו את ראייתם, כפי שמעיד המשך הכתוב:

וַתִּפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם, וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְמָם הֵם; וַיִּתְּפוּ עַל תֵּאֵנָה, וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חַגְרֹת

וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְּהַלֵּךְ בְּגַן לְרוּחַ הַיּוֹם; וַיִּתְּחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגֵּן

כפי שמפרש רש"י, המילה "וַתִּפְקַחְנָה" אינה מציינת פתיחת עיניים כפשוטה, אלא עניין של הבנה והשגה. כלומר, אופן פעולת הראייה שלהם השתנה: העין, שהייתה כלי קבלה פסיבי, נעשתה פעילה, ונדרשת מעתה להבנה כדי להשיג את מה שאינה תופסת עוד בפשטות. בניגוד למה שנדמה מקריאת הפסוק, באותו רגע עיניהם של אדם וחווה נסגרו, ואילו עיני מלאך המוות נפתחו. ובמקביל לכך, המוות נכנס לעולם: הזוג

4 על בראשית, אות י, דיבור המתחיל «ותרא האשה».

5 בראשית, פרק ג, פסוק ו.

6 פרקי אבות, פרק ב, משנה יא.

7 פרק מו.

8 דברים, פרק טז, פסוק יט.

של פעולתנו. אילו לא היינו משנים ולו במעט את ביטוייה - אפילו בנשימתנו - התמונה הייתה שונה לגמרי. בהתבוננות בעולם, הקב"ה "כמו" קורא בספר.

ננסה להעמיק עוד. חכמינו גילו כי בריאת העולם נעשתה באמצעות התורה: הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם. ומאידך, סיפור בראשית מציג את הבריאה כביטוי לדיבורו של ה': ה' אומר - והעולם מתהווה. משום כך מבארים החכמים כי הוצאת האותיות של התורה לפועל הייתה הכלי היוצר שבו השתמש הקב"ה. כל אות היא מקור ראשוני של אנרגיה שהוטבעה בבריאה, ובאמצעות צירופן וסידורן מתחברות האנרגיות ונוצר עולם. העולם נעשה אפוא תעתיק של אותיות התורה: הן ה-DNA של המציאות, והן מתגשמות במהותה של הבריאה.

דברים אלו מעניקים לנו מפתח הבנה עמוק יותר לדברי הרמ"ע מפאנו. העולם אינו מבטא את מהותם הפנימית של הדברים, מפני שאין הוא מסוגל לכך. אולם אילו עינינו היו רואות כראוי, היה העולם נראה כמכלול של אותיות, המונחות זו לצד זו, והיינו מבינים שאינו אלא הספר הגדול ביותר שניתן להעלות על הדעת. נמצא שדברי חכמינו מדויקים מאוד, ובחירת המושג "ספר" מובנת היטב.

ומכאן שהדיבור האלוקי הוא מקור הבריאה, שכן הוא מתבטא בצירוף האותיות. מתן התורה מעניק לבני ישראל גישה לחכמה זו של הבריאה ושל השימוש בביטוי האלוקי.

ממד זה של התורה מאפשר להבין פרט חשוב שאירע בהר סיני. הגמרא¹⁰ מספרת שלפני שהציע הקב"ה את התורה לעם ישראל, הציע אותה לכל האומות והן סירבו. רק לבסוף פנה אלינו, אך באופן שונה, כפי שמתארת הגמרא: **דְּכָתִיב: "וַיִּתְּצֵבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר", וְאָמַר רַב דִּימֵי בֵּר חֲמָא: מְלַמֵּד שְׂכָפָה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הָרַב כְּגִיגִית עַל יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לָהֶם: אִם אַתֶּם מְקַבְּלִין אֶת הַתּוֹרָה - מוֹטֵב, וְאִם לֹא - שָׁם תְּהֵא קְבוּרְתְּכֶם.**

לא זו בלבד שהתורה ניתנה לנו לבסוף לאחר שכולם סירבו לה, אלא שלכאורה לא ניתנה לנו אפשרות אמיתית לסרב. תיאור זה מעורר קושי רב. הרי כבר קיבלנו את התורה קודם לכן, כפי שנאמר: **כָּל אִשְׂרָאֵל דִּיבְרַהּ ה' נַעֲשָׂה.** אם כן, מדוע לכפות על מי שכבר מסכים?

ועוד, מדוע הוצעה לנו אחרונים? הקב"ה ידע שהאומות יסרבו ואנו נקבל. אם כל מטרת ההצעה לשאר העמים היא למנוע טענות של העדפה, האם לא

אותו עיקרון החל על החכמים מיושם כאן ביום הכיפורים. טענתו של מלאך הרע מבוססת על עיניו, והקרבת שאנו נותנים לו מטשטש את ראייתו, עד שאינו יכול עוד לראות כראוי ולהאשים אותנו.

אף על פי שהסבר זה מעניין, אין בו כדי לפתור את עומק הבעיה. כיצד ייתכן שהשטן ישקר לפני ריבון העולם ביום הכיפורים? שהוא מטעה אותנו כדי לנסותנו - זהו עצם תפקידו; אך כלפי בוראו אין לו רשות לכך. אם כן, דברי שבח כלפינו מחמת שוחד אינם יכולים להוות טענה אמיתית. ועוד, כיצד יתקבלו לפני ה' אם אינם אמת?

דבר זה מביא אותנו להעמיק יותר באמצעות עיון נוסף בפסוק שהובא. שהשוחד מעוות את דברי החכמים - זה מובן, שכן לאחר שקיבלו שוחד אינם יכולים עוד לומר אמת. אך מדוע נאמר שהם נעשים עיוורים? אמנם באופן מושאל יש לכך משמעות, אך התורה מדברת בדיוק. אילו הכוונה הייתה לומר שהשופט מאבד את יכולת הניתוח והאובייקטיביות, היה ראוי להשתמש בלשון הקשורה לשכל ולהבנה. מדוע דווקא הראייה והעיניים מודגשות?

שאלות אלו מתחדדות לאור נקודה נוספת שהנחנו בצד עד כה. הבאנו את דברי חכמינו: **דַּע מַה לַמַּעֲלָה מִמֶּךָ: עֵין רוּאָה, וְאוֹזֵן שׁוֹמַעַת, וְכָל מַעֲשֵׂיךָ בַסֵּפֶר נִכְתָּבִים.** הבנו שהעין הרואה רומזת לשטן ולעיניים הנפתחות מחמת חטאינו. אך מה פשר המשך הדברים? מהי האוזן השומעת? ומה משמעות המעשים הכתובים בספר? מהו ספר זה?

במאמר זה מבקשים החכמים ללמד שה' יודע הכול, ושום דבר אינו נעלם ממנו. אולם הניסוח מעורר תמיהה: מדוע לדבר על ספר שבו רשומים כל מעשינו? לכאורה, הצורך בכתיבה מרמז על צורך לזכור באמצעות עיון חוזר, כמעין תזכורת. אם כן, מדוע בחרו החכמים לתאר זאת כך?

הרמ"ע מפאנו⁹ מרחיב בעניין זה, וננסה להעמיק בדבריו. הוא מבאר שאין שום מעשה שנותן ללא השפעה בעולם. כל תנועה יוצרת בהכרח תזוזת אוויר, שיכולה להוביל להשלכות רבות. אפילו רגשותינו ומחשבותינו כפופים לעיקרון זה, שכן אין אדם חושב או מרגיש מבלי שהדבר ישפיע על תנוחתו, על פניו או על תגובה כלשהי, אף אם זעירה. נמצא שכל ממדי הביטוי האנושי, מן המחשבה ועד המעשה, יוצרים השפעה פיזית בעולם. זהו הדומיננטיות הראשון המפיל אחריו נוספים בזה אחר זה. כאשר החכמים מדברים על ספר שבו רשומים כל מעשינו, הם רומזים לעולם עצמו ולמצבו. מראה הבריאה הוא (בחלקו) תוצאה

⁹ עשרה מאמרות, חקור דין ב, פרק יב.

¹⁰ מסכת עבודה זרה, דף ב ע"ב.

¹¹ שמות, פרק יט, פסוק ח.

היה ראוי יותר להציע תחילה לישראל ולאחר מכן לאחרים? והאם אין בסירוב האומות משום פחיתות כבוד?

התשובה לכך יסודית להבנת מהותה של התורה. ביום השישי לבריאה נאמר¹²:

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד; וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם הַשְּׁשִׁי

ועל כך מביא רש"י: **הוֹסִיף ה' בְּשֵׁשִׁי בְּגִמְרָה מֵעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית לומר שֶׁהִתְנַה עִמָּהֶם עַל מִנַּת שִׁקְבָּלוֹ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל חֲמֵשֶׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר יוֹם הַשְּׁשִׁי כָּל־תְּלוּיִם וְעוֹמְדִים עַד יוֹם הַשְּׁשִׁי הוּא שְׁשִׁי בְּסִיּוֹן (ס"א שְׁבִיּוֹם ו' בְּסִיּוֹן שִׁקְבָּלוֹ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה נִתְחַזְּקוּ כָּל יְצִירַת בְּרֵאשִׁית וְנִחְשָׁב כְּאִלוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם עִתָּה וְזֶהוּ יוֹם הַשְּׁשִׁי בְּה"א שְׁאוֹתוֹ יוֹם ו' בְּסִיּוֹן) הַמוֹכֵן לְמִתֵּן תּוֹרָה.**

אין זו רק מציאות שישראל היו אובדים אילו סירבו לתורה, אלא כל הבריאה כולה הייתה מתבטלת. הקב"ה ידע את העתיד, וסירוב האומות אינו חידוש. אולם אילו הייתה התורה ניתנת מיד לישראל והם היו מקבלים, לא היה מתגלה המסר היסודי: העולם תלוי בתורה, והיא יסוד קיומו. האותיות המרכיבות את התורה הן נשמת הבריאה; ואם האנושות דוחה אותן – אין עוד מה שיחיה את העולם והוא קורס. לכן העמיד הקב"ה את ישראל בסוף, כדי להדגיש את עוצמתה וחשיבותה של התורה.

וזוהי תמצית דברינו: העולם קשור בתורה, והוא השתקפות של ספר זה ושל אותיותיו. מעשינו משפיעים על העולם ועל צירוף האותיות המרכיב אותו. החטאים והמצוות נחקקים בעצם המציאות, שכן הם משנים את סדר האותיות ואת המבנה הנוצר מהן.

ייתכן שזהו אחד מפירושי דברי חכמינו על רבי חנינא בן דוסא¹³: **אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי חֲנִינְא בֶן דּוּסָא שֶׁהִיא מִתְפַּלֵּל עַל הַחֹלִים, וְאוֹמֵר: "זֶה חֵי, וְזֶה מֵת". אָמְרוּ לוֹ: מִיִּן אֲתָה יוֹדֵעַ? אָמַר לָהֶם: אִם שְׁגוּרָה תִּפְלְתִי בְּפִי – יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהוּא מְקוּבָּל. וְאִם לֹא – יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁהוּא מְטוֹרֵף.**

וכי מה הקשר בין שטף התפילה לתוצאה? האם מעידה קלה בלשון תקבע חיים או מוות? ועוד, נראה מדבריו שאין תפילתו פועלת אלא רק מגלה את המצב. כיצד להבין זאת?

לאור דברינו, התשובה ברורה. העולם נוצר מן האותיות, והן פועלות ומתגלות תמיד. הפגם והחולי

נובעים משיבוש בסידור האותיות הנגרם מחטא. המילים נעשות מקולקלות ומשפיעות כך על המציאות. כאשר אדם חולה, הוא מצוי במצב זה. לכן יש לתפילה כוח עצום, שכן גם היא צירוף אותיות. בכוחה להשיב את הסדר.

רבי חנינא מלמד שאם התפילה יוצאת מפיו בקלות, זה סימן שהאותיות חזרו למקומן הנכון. אין עיכוב במציאות, והדברים זורמים כסדרם. ממילא, עצם אמירת המילים משנה את המציאות. ואם אין שטף – סימן שלא תוקן הסדר.

מכאן נבין את דברי התורה שהשוחד מעוור את עיני החכמים. החכמים הם העוסקים ביותר בתורה. לאחר שהאדם נעשה עיוור, אין הוא רואה עוד את האותיות באופן ישיר, ועליו להגיע אליהן דרך השכל. לכן הדין דורש עמל רב כדי לחשוף את האותיות שבתוך המציאות. כאשר החכם לוקח שוחד, הוא נעשה עיוור – מאבד את יכולתו "לקרוא" את הספר כראוי. הוא טועה בקריאה ובמשפט. ראוי לציין כי "שחד" ו"חדש" מורכבים מאותן אותיות: הלומד מחדש את התורה מגלה את אותיותיה הנסתרות, ואילו המקבל שוחד מחשיך את הספר ומונע את גילוי התורה בעולם.

כך גם ביחס לשטן ולעיניים שקיבל מן החטאים. זהו שורש "עין הרע" – אי-יכולת לראות את סידור האותיות כראוי. החטא מעוות את צירופן, והקריאה משתבשת. אז השטן "פותח עיניים" ומקטרג על פי קריאתו. עצם היותו הקורא הוא סכנה. לכן נאמר: עין רואה ואוזן שומעת – האוזן שומעת את הקריאה של מה שהעין רואה, כי כל המעשים כתובים בספר.

ביום הכיפורים, השטן מבקש כהרגלו לקרוא ולהאשים. אולם בני ישראל עושים תשובה, מבטלים את חטאיהם ומחזירים לעצמם את העיניים שנתנו לו. התשובה היא השוחד – דרך שעיר לעזאזל – המונע ממנו לראות. וכשם שהשוחד מעוור, כך התשובה מעוורת את מלאך המוות ומונעת ממנו לקרוא כראוי. אלא שדווקא "קריאה שגויה" זו משקפת את האמת המתוקנת, כאשר האותיות שבות לסדרן. השטן מנסה להאשים, אך אינו רשאי לשקר; וכאשר התשובה מונעת ממנו לעוות את הקריאה, הוא רואה את המציאות המתוקנת ומשבח את ישראל.

לימוד התורה מקבל מכאן ערך עצום – הוא פוקח עיניים כפשוטו. פעמים רבות המצוות נראות לנו

¹² בראשית, פרק א, פסוק לא.

¹³ מסכת ברכות, פרק ה, משנה ה.

חשוכות, וזהו תוצר של קריאת העולם דרך הרע. אם נצליח, על ידי הלימוד, להסיר את עיני השטן ולהחזיר את האור, נראה את העולם אחרת – ונראה את התורה בכל פרט. כפי שדורש ה' בפרשתנו, יהי רצון שנהיה קדושים, כדי שעינינו יראו כי ה' הוא מקור הקדושה.

שבת שלום.
יהודה משה שרביט

כדי להקדיש את דבר התורה הבא לעילוי נשמת או לברכה, ניתן ליצור קשר בכתובת המייל

yamcheltorah@gmail.com